

УДК 72.03:726.1

Ольга СМОЛІНСЬКА

ІСТОРІЯ ВТРАЧЕНОЇ ДЕРЕВ'ЯНОЇ ІВАНО-БОГОСЛОВСЬКОЇ ЦЕРКВИ В СЕЛІ БАРМАКИ НА РІВНЕНЩИНІ

Анотація. Висвітлено історію будівництва та руйнації дерев'яної Івано-Богословської церкви в с. Бармаки Рівненського району. Охарактеризовано історичні передумови появи цього храму. Проаналізовано архітектурне та стилістичне вирішення давнього храму. Подано нововиявлені архівні матеріали – інвентаризаційне креслення плану та загальний вигляд втраченої церкви. З'ясовано імена виконавців інвентаризаційних креслень.

Ключові слова: дерев'яна церква, Бармаки, Рівненська область, радянська влада.

Рівненська область, як частина історичної Волині, належить до регіонів України з високим рівнем зосередження пам'яток сакральної архітектури, передусім дерев'яних церков. Протягом ХХ ст. чисельність об'єктів дерев'яного зодчества поступово зменшувалася в силу тих чи інших причин. Найбільша частка втрат припадає на радянський період. Однієї із таких втрачених пам'яток присвячене дане повідомлення.

Село Бармаки має давню історію і вперше згадується в 1570 р. як власність воеводи Альбрехта Ласького¹. Розташоване на північний схід від Рівного, воно має виразний ландшафт з просторими, високими пагорбами і сьогодні фактично зрослося з обласним центром. Нині налічує трохи більше 1000 мешканців².

Відомий дослідник Волині ХІХ ст. Тадеуш Стецький одним із перших коротко охарактеризував його історичне минуле. Короткі відомості про Бармаки знаходимо також в довіднику О. Цинкаловського, де згадується і дерев'яний храм: «Село збудоване на схилі височин, а на вершці стоїть дерев'яна церква, мурований дім властителя і корчма. При селі джерела і став. Тут видобувають багато крейди, котра у горішніх верствах має багато кременя. Недалеко від села є 10 курганів, з них один в центрі найбільший. Історичні відомості сягають 16 ст., коли село належало до маєтків князів Острозьких, до ключа Рівненського. По тому Беата Острозька віддала рівненський замок Б. Лаському. У відомостях 1570 р. згадуються Бармаки як власність серадського воеводи Альбрехта Ласького. За часів Станіслава Любомирського, власника села Бармаки, було приділене для утримання псарні, а пізніше частинами не раз переходило з рук у руки. Пізніше село належало до волинських земель Федора і Яцька Омелянських. Селянських господарств в кінці 19 ст. тут було 27, жителів нараховувалося загалом 291. В 17 ст. було власністю Яна Замойського. В 1911 р. велика власність належала до Зеленських». У своїх відомостях краєзнавець згадує також про церкву в ім'я Івана Богослова, збудовану на місці старішого храму³.

Важливою архітектурно-просторовою доміантою усього поселення слугувала дерев'яна Івано-Богословська церква, зведена в 1773 р. Її будівництво здійснювалося коштом поміщика Симеона Закревського. В 1866 р. церква була відремонтована. Згідно повідомлення М. Теодоровича копії метричних книг

¹ Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии. Т. II. Почаев, 1890. С. 467;

² Бармаки: [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бармаки>;

³ Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Т. 1. Вінніпег, 1984. С. 68–69

зберігалися з 1809 р.⁴ Поблизу церкви, за давньою українською традицією, розташовувалась дерев'яна дзвіниця. За інформацією нинішнього настоятеля храму розташування сучасної мурованої церкви та дзвіниці повторюють їх попередні локалізації на генеральному плані.

Теперішній діючий мурований храм знаходиться на одному з пагорбів на півдні села, в його історичному ареалі. Поряд розміщений місцевий цвинтар. Церква відіграє роль висотної домінанти в загальному силуеті поселення (рис. 1) та сакрального осередку в житті місцевого населення.

Згідно історичних свідчень втрачений дерев'яний храм мав тризрубну планувальну структуру типу «корабель», згідно якої на одній осі почергово розташовані були бабинець, нава та вівтар (рис. 2). Центральний зруб, традиційно найбільший, був накритий доволі стрімким двосхилим дахом і увінчаний невеличкою декоративною маківкою на сліпому ліхтарику. Вівтарна частина мала гранчасту форму, була накрита п'ятисхилим дахом і акцентована кованим хрестом. З півночі та півдня до вівтаря примикали невеликі приміщення ризниці і паламарні. Найменший зруб бабинця церкви також був накритий двосхилим дашком. На момент фотофіксації (кінець 1950-х рр.) дахи храму були покриті оцинкованою жерстю сірого кольору.

Стіни Івано-Богословської церкви були оздоблені вертикальним шалюванням з нащільниками, вгорі опоряджені аркатурним фризом та невеликим фігурним карнизом. Очевидно, колір стін храму був традиційний, — голубий з акцентацією темнішим відтінком елементів оздоблення (віконних та дверних лиштв, фризів, карнизів, кутових лопаток). Площина стін та цоколь були розділені фартушком для захисту підвалів від вологи. Вікна храму мали спрощену прямокутну форму та невеликі розміри.

Загалом архітектура Івано-Богословської церкви відповідала традиціям давньої волинської школи дерев'яного церковного зодчества. Однак подібний, доволі компактний і стриманий тип храму частіше зустрічається на волинському Поліссі, зокрема в селах Заболоття, Старий Порицьк, Згорани Волинської області, Іванчиці Рівненської області.

У фондах Державного архіву Рівненської області було також віднайдене фото давнього дерев'яного храму, зроблене у 1959 р. (рис. 3).

За поданням М. Теодоровича, в 1866 р. здійснювався ремонт тодішньої дерев'яної церкви⁵. Тому можна припустити, що саме в цей період була

Рис. 1. С. Бармаки Рівненського району. Загальний вигляд. Фото автора, 2018 р.

Fig. 1. Barmaki village in the Rivne district. General view. Photo by the author, 2018

Рис. 2. Івано-Богословська церква в с. Бармаки, 1773 р. Загальний вигляд з північного сходу, 1959 р. [9, арк. 67]

Fig. 2. Church of St. Ivan Bohoslov in Barmaki village, 1773. General view from the northeast, 1959 [9, s. 67]

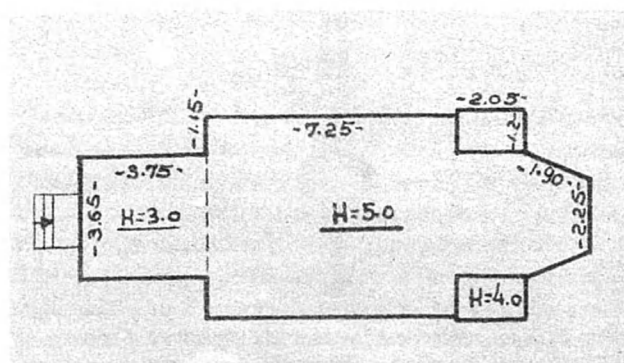

Рис. 3. Івано-Богословська церква в с. Бармаки, 1773 р. Схема плану, 1959 р. [9, арк. 66].

Fig. 3. Church of St. Ivan Bohoslov in Barmaki village, 1773. Scheme of floor plan, 1959 [9, s. 66].

⁴ Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание... 1890. С. 467–468.

⁵ Там само. С. 468.

Рис. 4. Івано-Богословська церква в с. Бармаки, 1990 р. Загальний вигляд з північного заходу. Фото автора, 2018 р.

Fig. 4. Church of St. Ivan Bohoslov in the Barmaki village, 1990. General view from the northwest. Photo by the author, 2018

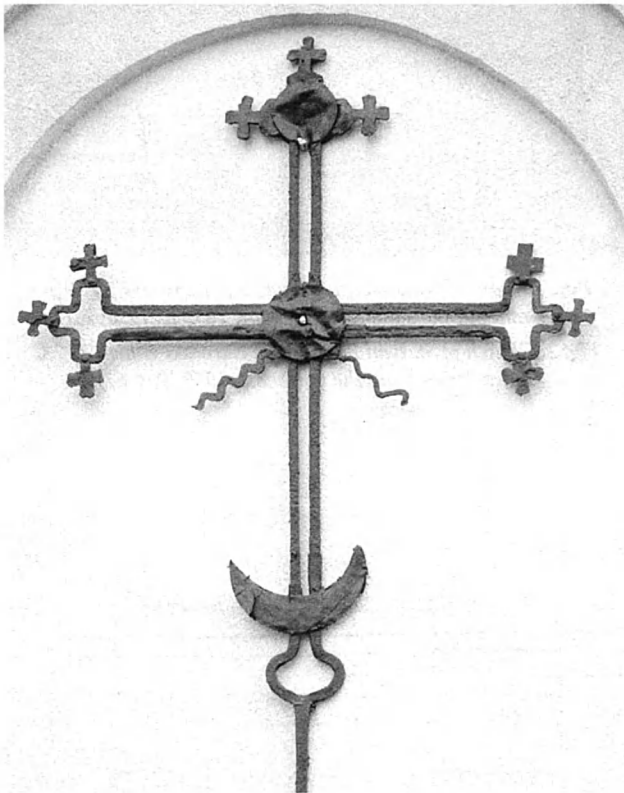

Рис. 5. Дзвіниця Івано-Богословської церкви в с. Бармаки. Кований хрест, що зберігся від попереднього дерев'яного храму. Фото автора, 2018 р.

Fig. 5. Bell tower of church of St. Ivan Bohoslov in Barmaki village. Forged cross, preserved from the previous wooden church. Photo by the author, 2018

збудована також і дерев'яна дзвіниця, яку видно поруч з храмом на старому фото. Таке припущення впливає з архітектурного вирішення дзвіниці, яке виконане з дотриманням неоросійської стилістики, популярного на теренах історичної Волині в 2-ій пол. XIX ст.⁶ Двоярусна дзвіниця квадратна в плані, накрита чотирихилим наметовим дахом та увінчана невеличкою цибулястою маківкою. З кожного боку винос даху дзвіниці декорований спрощеним кокошником, що трансформувався у трикутну форму. Такий прийом досить часто застосовувався в архітектурі неоросійських дерев'яних храмів протягом XIX — початку XX ст.⁷

У 1959 р. на території Рівненської області була здійснена інвентаризація існуючих культових будівель, в тому числі й дерев'яної церкви в с. Бармаки. Вона проводилась місцевими органами влади за наказом Ради у справах Російської православної церкви (РПЦ) при Раді Міністрів УРСР. Результати тодішньої інвентаризації нині зберігаються у фонді

⁶ Rychkov P., Smolinska O. Sacred Wooden Architecture of Volyn 19th — early 20th Centuries: Local Traditions and External Influences // *Wooden Architecture in Karelia II: Timber Architecture as Phenomenon of National Culture*. Edizioni Firenze, 2009. P. 168–173.

⁷ Смолінська О. Е. Шляхи проникнення неоросійського стилю в архітектуру дерев'яних церков Волині // *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник*. Вип. 32. Київ, 2013. С. 124–132;

Р-204 Державного архіву Рівненської області, що став істотним джерелом також і для даного дослідження⁸.

На основі проведеної інвентаризації та технічного огляду дерев'яної церкви в с. Бармаки інвентаризаційна Комісія постановила: «будівля Св. Івано-Богословської церкви знаходиться в задовільному технічному стані і для експлуатації придатна. Водночас Комісія вважає, що в будівлі церкви необхідно провести ремонт відливних дошок з пофарбуванням, ремонт підлоги в притворі, пофарбування стін і підлог, а також відливних дошок і пофарбування ззовні стін дзвіниці». Під наведеним текстом зазначені прізвища персонального складу Комісії: Коршун, Наконечний, Бензюк, Поліщук, Марчук⁹.

Однак згодом, у 1960-х рр. дерев'яна Івано-Богословська церква внаслідок атеїстичної політики радянської влади була зачинена для богослужінь і використовувалась як складське приміщення. Пріснувавши трохи більше двохсот років, в 1985 р. храм був остаточно знищений. З розповіді корінної мешканки села Євгенії Ющук, яка ще пам'ятає події 1930-х рр., дізнаємось про окремі факти руйнації храму. В церкві правилось і за другої Польщі, і за німецької окупації, причому українською мовою. Навіть хор практикував українські співи. Однак з наказу радянської влади стару дерев'яну церкву в ім'я Івана Богослова було розібрано, а залишки вивезено у с. Великий Житин на ферму і спалено. На місці колишнього іконостасу залишився один лише хрест. Тепер на цьому місці побудована мурована церква¹⁰. За відомостями теперішнього настоятеля церкви, отця Олега (Півня) з цей період було знищено ще два храми в сусідніх селах Дюксин та Дерев'яне.

Будівництво нової мурованої церкви розпочалось у 1989 р., а вже через рік цей храм був освячений. За своїм архітектурним вирішенням нова церква тридільна, типу «корабель», тобто подібна до втраченої попередниці. Головний об'єм накритий чотирихилим дахом, увінчаний декоративними маківками, що імітують російське п'ятиглав'є. Де-

коративне оздоблення церкви виконане з окремими фрагментами неоросійської традиції (цибулясті маківки, кілеподібні сандрики над вікнами) (рис. 4).

На захід від будівлі храму розташована нова дзвіниця. Старовинний кований хрест, що зберігся від попередньої дерев'яної церкви, розміщений на північній стіні дзвіниці (рис. 5). Крім того, за інформацією настоятеля храму вдалося зберегти різьбу Царських врат колишнього іконостасу, яка нині знаходиться у вівтарній частині нової церкви. В цілому об'ємно-просторова композиція храму має традиційну просторову структуру (тридільний план, домінуючий центральний об'єм, окремо стояча дзвіниця). Однак пропорції та завершення головної нави, а також зовнішній декор церкви демонструють значний вплив російської традиції, тобто архітектура цієї церкви засвідчила витривалість «епархіального стилю» та відмирання давніх традицій волинського церковного зодчества. Виглядає загалом так, що цей «стиль» міцно укорінився у свідомості кількох останніх поколінь і, як не дивно, значною частиною православного духовенства і прихожан сприймається тепер як українська традиція.

Olga SMOLINSKA

HISTORY OF THE LOST WOODEN CHURCH IN THE BARMAKI VILLAGE OF RIVNE OBLAST

Abstract. *The author describes the history of the construction and destruction of the St. Ivan Bogoslov wooden church in Barmaki village, Rivne Oblast. There are characterized the historical preconditions for the appearance of this church, analysed the architectural solution and stylistics of this object, firstly built in the 18th century and rebuild newly in 1990 as the stone one. The article presents discovered archival materials — the inventory drawing of the plan and the general view of the lost church. The names of the executors of the inventory drawings are opened.*

Keywords: *Rivne region, Barmaki village, wooden church, destruction, Soviet authorities.*

⁸ ДАРО. Фонд Р-204. Зберігаються різноманітні матеріали Ради у справах Православної церкви, починаючи від 1944 року: плани роботи та звіти уповноваженого Ради по Рівненській області, статистичні відомості, доповідні записки, реєстраційні справи релігійних громад, скарги на заяви духівництва, листування представників церкви із державними органами влади, журнали реєстрації вхідної та вихідної кореспонденції тощо.

⁹ Інвентаризаційна справа церкви в с. Бармаки Рівненського району // ДАРО. Ф. Р-204, оп. 11, спр. 68, 67 арк.66.

¹⁰ Данильчук Г. Ностальгія за Бармаками // «Сім днів». № 45. 01.11.2012. С. 7.